

POLSKIE GROBY WOJENNE Z LAT 1918–1920 NA DAWNYCH KRESACH WSCHODNICH

TERESA ZACHARA

11 listopada 1918 r. Polska odzyskała niepodległość po 123 latach niewoli. Dzień ten nie oznaczał jednak wtedy święta, radości i fetowania. Już od 1 listopada trwały bowiem walki z Ukraińcami o Lwów, a potem miała miejsce cała seria bitew na różnych frontach, której wynikiem było ustalenie granic odrodzonego państwa. Walki toczono na zachodzie Polski (powstania śląskie) oraz na wschodzie. Na obszarze, który teraz, często z ogromnym sentymentem, nazywamy utraconymi Kresami Wschodnimi, walczono w latach 1918–1920 na różnych frontach.

Ryga (Łotwa) – tablica w Domu Czarnogłowych, upamiętniająca podpisanie w tym miejscu Traktatu Ryskiego w 1921 r. Fot. Teresa Zachara

W latach 1919–1920 rozegrał się konflikt polsko-litewski, którego najważniejszym elementem był spór o Wilno. Od listopada 1918 r. do lipca 1919 r. trwała wojna z Ukraińcami o Galicję Wschodnią, a już w lutym 1919 r. rozpoczęła się wojna polsko-bolszewicka, której kres położył Traktat Ryski, zawarty 18 marca 1921 r. między Polską a Rosją i Ukrainą. W sieni odbudowanego po zniszczeniach II wojny światowej Domu Czarnogłowych w Rydze znajduje się tablica upamiętniająca podpisanie traktatu.

W walkach toczonych w tych trzech niespokojnych latach straciło życie kilkadziesiąt tysięcy żołnierzy polskich. Wydana w 1934 r. przez Wojskowe Biuro Historyczne *Lista strat Wojska Polskiego. Polegli i zmarli w wojnach 1918–1920* zawiera nazwiska około 47 000 żołnierzy. Nie jest to jednak lista kompletna. W pojedynczych i zbiorowych mogiłach pochowano wielu bezimiennych żołnierzy, niektóre groby zaś kryją prochy tych, których nazwisk z różnych powodów nie ujęto we wspomnianej publikacji.

W ferworze walk zmarłych grzebano na polach bitewnych, przy kapliczkach przydrożnych, czasem na miejscowych cmentarzach. Po nastaniu pokoju przyszedł czas na zatroszczenie się o pochówki wojskowe. Sprawa ta leżała w gestii Ministerstwa Robót Publicznych (MRP). Zaczęto urządzać cmentarze i kwatery wojskowe, przenosząc do nowych miejsc szczątki żołnierzy pochowanych w miejscach przypadkowych. Szczególnie starano się dokonywać ekshumacji pojedynczych grobów, zlokalizowanych w pobliżu siedzib ludzkich.

Początkowo cmentarze i kwatery miały bardzo skromny wygląd – groby ziemne, bez krawężników oznaczone były drewnianymi krzyżami, teren pochówków wygradzano sztachetami. Dopiero w latach 30. XX w., gdy państwo polskie było już nieco zamożniejsze, MRP zdecydowało o zmianie wyglądu tych grobów. Drewniane

krzyże zaczęto wymieniać na betonowe, mogiły obramowano betonowymi krawężnikami, wiele kwater i cmentarzy wzbogacono upamiętnieniem głównym – pomnikiem lub krzyżem z odpowiednią inskrypcją. Wtedy też podjęto szeroko zakrojoną akcję komasacji cmentarzy, chcąc zapewnić pochówkom wojennym skuteczną opiekę. Podjęte działania miały tak duży zasięg, że ekipy ekshumacyjne często wykonywały swoją pracę pospiesznie i pobieżnie. Świadectwem problemów z tym związanych jest zachowane w Centralnym Litewskim Archiwum Historycznym w Wilnie pismo okólne dyrektora jednego z departamentów w Ministerstwie Spraw Wewnętrznych skierowane do wojewodów, w którym napisano:

Podczas dokonywania ekshumacji mogił wojennych i przewożenia zwłok poległych żołnierzy z jednego cmentarza wojennego na inne miejsce zaszedł fakt, iż na miejscu przeprowadzanych ekshumacyjnych robót znaleziono niepogrzebane kości żołnierzy oraz szczątki umundurowania wojskowego. Fakt powyższy spowodował nawet interwencję poselstwa obcego państwa w Warszawie. Aby zapobiec powtórzeniu się podobnych wypadków, Ministerstwo Spraw Wewnętrznych prosi Pana Wojewodę o wydanie zarządzenia, które miałoby na celu przestrzeganie przez personel grobownictwa wojennego b. starannego i akuratnego wykonywania robót ekshumacyjnych oraz zachowania należytego szacunku i powagi dla zwłok poległych żołnierzy¹.

Działania MRP nie miały na celu unifikacji wyglądu cmentarzy. Krzyże betonowe stawiane na grobach wykonywano według co najmniej trzech wzorów – krzyż prosty z rozetą, krzyż prosty bez rozety i tzw. krzyż maltański. Również upamiętnienia główne oraz mogiły zbiorowe miały różną formę.

Obecnie nie jesteśmy w stanie ustalić liczby cmentarzy i kwater wojennych, w których pochowano poległych w latach 1918–1921. Wiele grobów zostało zmiecionych z powierzchni ziemi podczas II wojny światowej. Duża część dokumentacji przepadła w tym okresie. Podróżując po Polsce, można natknąć się na pochówki z tego okresu. Na pewno każdy słyszał o cmentarzu w Ossowie, Radzyminie czy o kwaterze na Powązkach w Warszawie. Nekropolie z tego okresu znajdujące się w obecnych granicach państwa polskiego zostały zinwentaryzowane i znajdują się pod stałą opieką. W prezentowanym artykule pragnę zwrócić uwagę czytelników na te cmentarze i groby, które po II wojnie światowej znalazły się za polską wschodnią granicą – na Białorusi, Litwie, Łotwie oraz Ukrainie.

Istniejąca w latach 1947–2016 Rada Ochrony Pamięci Walk i Męczeństwa (Rada OPWiM), ustawowo zobowiązana do dbania o polskie groby wojenne w kraju i na świecie, podjęła po 1989 r. zadanie zinwentaryzowania ocalałych pochówków z walk 1918–1920. Dokonano kilkudziesięciu wypraw rekonesansowych do krajów byłego ZSRR, podczas których niejednokrotnie w bardzo trudnych warunkach ustalano położenie mogił, odcyfrowywano na wpół zatarte inskrypcje nagrobne i fotografowano odnalezione obiekty. Równolegle rozpoczęto kwerendy archiwalne

¹Lietuvos Centrinis Valstybės Archyvas, Fond 55, Ap. 8, Bula 733, karta 77.

oraz poszukiwanie informacji w książkach i prasie, a później także w Internecie. W wyniku tych działań powstała baza danych licząca ok. 650 rekordów. W każdym z nich opisano jeden cmentarz, kwaterę lub pojedynczy grób z omawianego okresu. Cmentarze i kwatery wojenne stanowią około 1/3 wymienionej liczby, reszta to groby zbiorowe (czasem nawet bardzo okazałe) oraz mogiły pojedyncze. Na Białorusi zinwentaryzowano ok. 280 obiektów, na Litwie ok. 50, na Łotwie ok. 45, a na Ukrainie również ok. 280.

Kobryń (Białoruś) – kwatera wojskowa przy kościele. Po prawej stronie widoczne lapidarium krzyży zniszczonych w okresie komunistycznym. Fot. Teresa Zachara

Stan zachowanych nekropolii i indywidualnych pochówków był bardzo różny. Niektóre niszczały w sposób naturalny, inne – jak np. kwatera przy kościele katolickim w Kobryniu – zostały celowo zdewastowane (nagrobki zepchnięto spychaczem do pobliskiego stawu), jeszcze inne miały więcej szczęścia, bo zostały objęte – niefachową co prawda – opieką miejscowych Polaków.

Po 1991 r., gdy rozpadł się Związek Sowiecki, a sąsiadujące z Polską dawne republiki radzieckie uzyskały status samodzielnych państw, Rada OPWiM rozpoczęła działania mające na celu przywrócenie godnego stanu ocalałym pochówkom. Przede wszystkim należało ustalić z nowymi władzami Białorusi, Litwy, Łotwy i Ukrainy, jaki jest status prawny grobów polskich znajdujących się na terenach tych państw, jakie instytucje są ustawowo zobowiązane do dbania o nie, oraz jakie są możliwości prawne i logistyczne prowadzenia prac remontowych przez stronę polską. Łatwo się domyślić, że był to proces trudny i nie przebiegał w szybkim tempie. Niemniej jednak, już w ostatniej dekadzie XX w. przeprowadzono prace remontowe w ponad 20 miejscach we wspomnianych państwach.

Na Ukrainie jako pierwszy został odnowiony pomnik stojący w kwaterze wojennej na cmentarzu w Łopatynie – prace wykonano w latach 1993–1995. Dwa lata później, w 1997 r., ogrodzono cmentarz wojenny w Rokitnie, a w 1998 r. przeprowadzono remonty czterech kolejnych obiektów: mogiły zbiorowej i grobu indywidualnego w Susłach, mogiły zbiorowej w Rohatynie oraz

Łopatyn (Ukraina) – pomnik w polskiej kwaterze wojennej z walk 1920 r. Fot. Teresa Zachara

kwatery wojennej na cmentarzu Bajkowa w Kijowie, w której spoczywa 114 żołnierzy polskich. Rok później poddano renowacji mogiłę zbiorową w Brailowie (kryje szczątki 12 żołnierzy), a w 2000 r. wystawiono nowy krzyż, w miejscu dawnej kwatery wojennej na cmentarzu w Dubnie. Rekordowo długo trwała odbudowa Cmentarza Orląt we Lwowie, który już w 1989 r. zaczął być podnoszony z kompletnej ruiny przez pracowników polskiego EnerGOPOLU pracujących na Ukrainie, a następnie ponownie zdewastowany przez tzw. nieznanych sprawców. Uroczyste otwarcie i poświęcenie zrekonstruowanego cmentarza miało miejsce dopiero 24 czerwca 2005 r. w obecności prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej – Aleksandra Kwaśniewskiego i prezydenta Ukrainy – Wiktora Juszczynki.

Także na Litwie dokonano kilku remontów. Pierwsze prace wykonano już w 1993 r. na cmentarzu Stara Rossa w Wilnie, przy nagrobkach skupionych wokół sarkofagu kryjącego szczątki matki Józefa Piłsudskiego oraz jego serce; w 1996 r. poddano renowacji kolejne elementy tej kwatery. W tymże roku wyremontowano kwaterę wojenną na cmentarzu w Mejszagole, gdzie spoczywa 24 żołnierzy. Do największych zadań należała renowacja kwatery wojskowej na cmentarzu antokolskim w Wilnie, liczącej ponad 1600 grobów. Prace rozpoczęte w 1998 r., zostały ukończone dopiero w 2005 r., m.in. z powodu przeciągających się negocjacji dotyczących upamiętnienia głównego w kwaterze. W 2000 r. przeprowadzono pierwsze prace renowacyjne w Trokach, gdzie spoczywa ok. 100 żołnierzy.

Wilno (Litwa) – polska kwatera wojenna z walk 1920 r. na cmentarzu antokolskim. Fot. Teresa Zachara

Józefów (Łotwa) – krzyż na zbiorowej mogile żołnierzy polskich poległych w 1919 r. wystawiony przez Radę OPWiM w 1997 r., stan przed remontem. Fot. Regina Piątek

Na Łotwie w 1997 r. Rada OPWiM wystawiła dziewięć jednakowych krzyży na zbiorowych mogiłach żołnierzy polskich poległych w kampanii łatgalskiej. Stały one na cmentarzu katolickim w Dyneburgu, w Jankiszkach, Józefowie, Ławkiesach, Łocikach, Peskach, Putramiszkach, Warnowicach oraz przy szosie Ławkiesy-Demene. Miejsca te wskazali Polacy, skupieni w Związku Polaków na Łotwie, kultywującym pamięć o historii Polski. Dwa lata później w Dyneburgu na Słobódce, uzupełniono stojący tam od 1992 r. pomnik wykonany z brązu rzeźbą orła oraz tablicami z nazwiskami żołnierzy, którzy spoczywali na istniejącym tu niegdyś cmentarzu. W 2000 r. wyremontowano mogiłę trzech polskich żołnierzy, usytuowaną w głębi cmentarza w Krasławiu.

Brześć (Białoruś) – polska kwatera wojskowa z walk 1920 r. na dawnym polskim cmentarzu garnizonowym przy twierdzy. Fot. Teresa Zachara

Na Białorusi w 2000 r. przeprowadzono remont zachowanej części dawnego polskiego cmentarza garnizonowego w Brześciu, znajdującego się w bezpośrednim sąsiedztwie twierdzy.

Wraz z nastaniem XXI w. wykryły się nowe możliwości w zakresie remontów polskich cmentarzy wojennych. Do końca lipca 2016 r. – czyli do momentu likwidacji – Rada OPWiM sfinansowała remonty kolejnych 18 cmentarzy, kwater i grobów, w tym: czterech na Białorusi (w Brześciu na cmentarzu przy ul. Puszczyńskiej, w Kobryniu, Miorach i Słoniemiu), czterech na Litwie (w Oranach, Starych i Nowych Święcianach oraz kolejne prace w Trokach), ośmiu na Ukrainie (w Barze, Dytiatyniu, Firlejówce, Horpiniu, Ostrówkach, Śniatyniu, Zadvórze i Zborowie) oraz dwóch na Łotwie (w Bukmujży i w Dyneburgu na Słobódce). W tym ostatnim miejscu znajdował się wspomniany już cmentarz. W 2008 r. Rada OPWiM zleciła wykonanie na tym terenie prac sondażowo-ekshumacyjnych w celu stwierdzenia, czy pod wtórnymi warstwami ziemi zachowały się pochówki wojskowe. Niestety, badania wykazały, że w wyniku eksploatacji na tym terenie żwiru w latach 60. i 70. XX w., pochówki zostały całkowicie zniszczone.

Z dniem 1 sierpnia 2016 r. zadania opieki nad polskimi grobami wojennymi w kraju i na świecie przejęło Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego (MKiDN)², które stało się stroną zawartych przez Radę OPWiM

² Kompetencje przejęte na mocy Ustawy z dnia 26 kwietnia 2016 r. o zmianie ustawy o Instytucie Pamięci Narodowej – Komisji Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu oraz niektórych innych ustaw.

międzynarodowych umów o ochronie grobów wojennych. Umowy te były podpisane z Kirgistanem (1993), Rosją (1994), Ukrainą (1994), Białorusią (1995), Uzbekistanem (1995), Niemcami (2003), Włochami (2012) i Węgrami (2013). W 2018 r. MKiDN podpisało analogiczną umowę z Rumunią.

Zbliżająca się 100. rocznica odzyskania przez Polskę niepodległości oraz 100. rocznica Bitwy Warszawskiej, i wielu innych bitew toczonych w ramach wojny polsko-bolszewickiej, stanowiły impuls do podjęcia przez MKiDN szeroko zakrojonego projektu wyremontowania możliwie wielu zachowanych cmentarzy i grobów z omawianego okresu. Środki finansowe na ten cel pochodziły z budżetu Departamentu Dziedzictwa Kulturowego za Granicą i Strat Wojennych oraz z programu ministra *Miejsca pamięci narodowej za granicą*. Ministerstwo, we współpracy z polskimi placówkami dyplomatycznymi, wystąpiło do władz Białorusi, Litwy, Łotwy i Ukrainy z wnioskami o zgodę na prowadzenie remontów. Wnioski spotkały się z przychylnym przyjęciem trzech państw. Jedynie na Ukrainie w 2017 r. wprowadzono obowiązujący w stosunkach z Polską jednostronny zakaz przeprowadzania prac ekshumacyjnych, który często był interpretowany przez Ukraińców także jako zakaz działań remontowych. Jednak mimo tego zakazu w 2018 r. MKiDN zostało wezwane przez władze Lwowa do przeprowadzenia niezbędnych prac na Cmentarzu Orłąt. Inna sprawa, że później prace te były utrudniane, a w końcu zakazane, w efekcie więc remont tej ważnej nekropolii pozostaje na razie nieukończony.

Do tej pory najwięcej udało się zrobić na Białorusi. Projekt, który został rozpoczęty w 2017 r., zaowocował przywróceniem przez trzy sezony budowlane godnego stanu 14 obiektów – cmentarzy i kwater wojennych, na których znajduje się łącznie ponad 1300 grobów. Największy spośród wyremontowanych jest cmentarz w Brześciu na Adamkowie (Rzeczycy), który liczy 372 groby, drugi co do wielkości obiekt to kwatera na cmentarzu w Dokszycach, składająca się ze 176 grobów. Najmniejszy obiekt to kwatera na cmentarzu w Zadorożu, w której znajduje się sześć zbiorowych mogił. Pozostałe odnowione cmentarze i kwatery, liczące po kilkadziesiąt grobów, usytuowane są w Duniłowiczach, Głębokiem, Jaźnie, Kobryniu (przy cerkwi), Królewsczyźnie, Krzywiczach, Kurzeńcu, Podświle, Świerzeniu Nowym, Użance i Wołkołacie. W tej ostatniej miejscowości podczas prac renowacyjnych niespodziewanie odnaleziono oryginalny przedwojenny pomnik główny. Został on oczyszczony i posadowiony na niewielkim postumencie zlokalizowanym u szczytu kwatery.

Miejsca wybrane do remontu miały zróżnicowany stan zachowania. Szczególnie źle prezentowały się kwatery w miejscowościach Jazno i Podświle. W Jaźnie wszystkie krzyże były połamane i zagrzebane pod warstwą ziemi, mchu i liści, a w Podświle krzyże co prawda stały, ale były pęknięte wzdłuż na pół. W Królewsczyźnie i Krzywiczach oryginalne krzyże i pomniki główne zostały zniszczone w wyniku niefachowej renowacji, przeprowadzonej miejscowymi siłami. Różny stan pochówków wymusił elastyczne podejście do sposobu

przewodzenia prac remontowych. W przypadku Brześcia i Kobrynia podjęto decyzję o przeprowadzeniu konserwacji istniejących krzyży i płyt nagrobnych, w pozostałych miejscach zdecydowano się na wykonanie replik (z zachowaniem kształtu i wielkości) dotychczasowych elementów. Oryginalne krzyże zakopywano w polach grobowych, a kilka najlepiej zachowanych poddawano renowacji konserwatorskiej i eksponowano w niewielkim lapidarium na skraju cmentarza lub kwatery. Gdy wielkość kwatery nie pozwalała na wykonanie takiego lapidarium, zakonserwowane krzyże układano na wierzchu w odpowiadających im polach grobowych; takie rozwiązanie zastosowano w Głębokiem i Użance.

Pomniki główne, znajdujące się w remontowanych kwaterach także traktowano bardzo indywidualnie. Większość z nich poddano konserwacji, decydując się na wykonanie nowego pomnika jedynie na kwaterze w Głębokiem i umieszczając na nim oryginalną płytę inskrypcyjną. Ciekawa jest historia pomnika głównego na cmentarzu wojennym w Duniłowiczach. Okazały monument, zwieńczony miedzianym orłem, odsłonięto w 1936 r. w obecności ówczesnego Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej Ignacego Mościckiego. 18 września 1939 r., po wkroczeniu Rosjan, miejscowi harcerze zdemonstrowali orła wieńczącego pomnik i ukryli go w ziemi; sam pomnik został przez okupantów zwalony, a jego części zakopano w nieznanym miejscu. Na cmentarzu pozostała jedynie podstawa monumentu z na wpół zatartą inskrypcją, wymieniającą fundatorów obelisku, patronów przedsięwzięcia oraz członków komitetu honorowego zawiązanego w celu budowy pomnika. Pod koniec XX w. miejscowi Polacy wraz z księdzem proboszczem zaczęli dbać o cmentarz, wykonując na nim prace porządkowe i poddając renowacji najbardziej zniszczone krzyże. Po kilku latach ktoś wskazał miejsce zakopania orła wieńczącego pomnik. Rzeźbę wydobyto z ziemi i poddano renowacji konserwatorskiej w Polsce. Gdy odnowiony orzeł wrócił do Duniłowicz, został wyeksponowany w kościele jako świadek historii. Wtedy znalazł się ktoś, kto wskazał księdzu miejsce zakopania

Jazno (Białoruś) – kwatera żołnierzy polskich z walk 1920 r., stan przed remontem i po remoncie. Fot. Teresa Zachara

pozostałych elementów pomnika. Gdy w 2019 r. pracownicy MKiDN przebywali w Duniłowiczach, ksiądz prowadził rozmowy w sprawie wydobycia z ziemi kamiennych elementów pomnika i przetransportowania ich na cmentarz.

Na Litwie MKiDN przeprowadziło renowację kwatery wojskowej na Nowej Rossie w Wilnie. Podczas prac zmieniło się ustawodawstwo litewskie dotyczące grobów wojennych żołnierzy innych narodowości, co spowodowało wydłużenie okresu realizacji zadania. Bardzo ciekawa jest sytuacja innego cmentarza w Wilnie, usytuowanego w dzielnicy Zakret. Jest to cmentarz wielonarodowy, w okresie po II wojnie światowej został zniszczony, a następnie odbudowany w sposób symboliczny, z zaznaczeniem miejsc, w których znajdowały się kwatery żołnierzy różnych narodowości, w tym Polaków. Kwatera polska znajduje się tuż przy wejściu na cmentarz, po prawej stronie. Władze litewskie wyraziły zgodę na pełną rekonstrukcję kwatery, gdyż w litewskim archiwum historycznym zachowały się dokumenty dotyczące tego obiektu – plany budowlane i wykaz pochowanych żołnierzy. Prace odtworzeniowe rozpoczęto w 2018 r., prawdopodobnie zostaną zakończone w 2020 roku.

Również na Łotwie prowadzone są remonty. W 2019 r., na podstawie porozumienia pomiędzy MKiDN a Ambasadą Rzeczypospolitej Polskiej w Rydze, poddano renowacji konserwatorskiej pomnik, wystawiony w 1928 r. na cmentarzu katolickim w Krasławiu, upamiętniający 87 legionistów. Ponadto z programu ministra sfinansowano remont sześciu krzyży umieszczonych przez Radę OPWiM na mogiłach zbiorowych w miejscowościach: Józefów, Łociki, Peski,

Ławkesy (Łotwa) – kwatera żołnierzy polskich z walk 1919 r. Fot. Regina Piątek

Putramiszki, Warnowicei przy drodze w okolicy Derwaniszek. Rok wcześniej nowy wygląd uzyskała kwatera wojenna w Ławkiesach, dokąd w 2017 r. przeniesiono szczątki żołnierzy ekshumowane z Katyni. MKiDN finansowało tę ekshumację, podczas której odnaleziono szkielety dziewięciu polskich żołnierzy. Obecnie w kwaterze spoczywa 64 żołnierzy. Warto wspomnieć, że podczas prac remontowych poddano konserwacji oryginalny nagrobek jednego z żołnierzy, odbiegający formą od pozostałych grobów.

Należy podkreślić, że przed wykonaniem replik zniszczonych krzyży i płyt nagrobnych w remontowanych kwaterach, znajdujących się we wszystkich opisanych państwach, przeprowadzono kwerendę archiwalną, która pozwoliła na ustalenie personaliów pochowanych żołnierzy oraz sprostowanie danych tam, gdzie zostały one błędnie wyryte. Początkowo nowe inskrypcje na krzyżach wzbudziły konsternację i sprzeciw niektórych miejscowych Polaków, którzy uważali tę zmianę za błąd wykonawczy, jednak rzeczowe wyjaśnienie sprawy ostudziło emocje.

W 2020 r. remonty są kontynuowane. Prace zaplanowane są na 10 cmentarzach i kwaterach na Białorusi (Brzozówka, Dołhinów, Grodno – kwatera na cmentarzu farnym, Holszany, Lida, Miadzioł, Nieśwież, Oszmiana, SłonimiWorniany), na Litwie w Wilnie (cmentarz na Zakrecie – dokończenie prac rozpoczętych w 2019 r.) oraz w czterech miejscowościach na Łotwie (Bukmujża, Dyneburg, Jankiszki i Wyszki). Prawdopodobnie z powodu pandemii nie uda się wykonać wszystkich zaplanowanych na ten sezon budowlanych prac, ale dobra współpraca międzynarodowa pozwala żywić nadzieję na dokończenie renowacji w latach następnych.

TERESA ZACHARA

główny specjalista w Wydziale Miejsc Pamięci Narodowej za Granicą w Departamencie Dziedzictwa Kulturowego za Granicą i Strat Wojennych w Ministerstwie Kultury i Dziedzictwa Narodowego; absolwentka Instytutu Informacji Naukowej i Studiów Bibliologicznych Uniwersytetu Warszawskiego. Od ponad 20 lat odpowiedzialna m.in. za bazę miejsc pamięci narodowej Rady Ochrony Pamięci Walk i Męczeństwa, a później MKiDN; koordynująca sprawy remontów polskich cmentarzy wojennych znajdujących za wschodnią granicą Polski, prowadząca szkolenia z zakresu pracy Wydziału Miejsc Pamięci Narodowej za Granicą.